

Rapport om forsøg med

Sproglig bevidsthed

Allerød Gymnasium 2002-2003

Marianne Kampmann Kjær (dansk)

Lisbeth Helm (engelsk)

Henrik Borg Jensen (tysk)

September 2003

Indholdsfortegnelse

1. Forsøgets formål

2. Forsøgets indhold

2.1 Semantik

2.1.1 Dansk

2.1.2 Engelsk

2.1.3 Tysk

2.2 Etymologi

2.2.1 Dansk

2.2.2 Engelsk

2.2.3 Tysk

2.3 Morfologi

2.3.1 Dansk

2.3.2 Engelsk

2.3.3 Tysk

3. Arbejdsformer

4. Evaluering

4.1 Dansk

4.2 Engelsk og tysk

5. Bilag

Dansk 1-3

Engelsk 1-6

Tysk 1-8

Artikel i gratisavisen Urban 28. august 2002

Artikel i Gymnasieskolen nr.16, 2002

Artikel i Allerød Gymnasiums årsskrift juni 2003

1. Forsøgets formål

I ungdomsuddannelserne er det gennem de senere år blevet stadig tydeligere, at mange elever har et meget begrænset ordforråd. Læsevejledere kan fortælle om, at mange elever har et så begrænset ordforråd, at det giver dem næsten daglige problemer i forbindelse med deres lektielæsning. Dertil kommer, at eleverne mangler den sproglige bevidsthed, der kunne hjælpe dem til at udbygge og stabilisere deres ordforråd.

Problemet synes især at ligge inden for det såkaldt før-faglige ordforråd, altså det område, vi som lærere tror er uproblematisk for eleverne. Det viser sig, at ord som 'klassesamfund', 'enzym', 'specifik', 'eksplicit', 'subjekt', 'verbum' etc. ikke er umiddelbart forståelige for eleverne. De kan nok afkode dem, dvs. sætte lyde på bogstaverne og få sammenstillingen af lyde til at give mening; men den egentlige betydning af ordene kender de ikke. Alle lærere kender fænomenet, når man beder elever om at læse højt på dansk eller på et fremmedsprog. Her bliver det tydeligt, hvor mange ord de stopper op ved, fordi de simpelthen ikke forstår dem.

I skoleåret 2002-2003 har dansk-, engelsk- og tysklæreren i 1.a ved Allerød Gymnasium sammen gennemført et sprogligt projekt med fokus på øget sprogbevidsthed. Helt generelt har det været vigtigt for os at gøre noget især for de sproglige elever. Vi har ønsket at stimulere dem til at arbejde med sprog og vise dem, at sprog er et både udfordrende og spændende område. Vi har i fællesskab arbejdet med at stimulere, stabilisere og udvide elevernes ordforråd på dansk, engelsk og tysk. Udgangspunktet har været dansk, og herudfra er der trukket linjer til de to andre sprog. Vi enedes om at sætte ind på tre fronter: semantik, etymologi (herunder sproghistorie) og morfologi.

Projektet var tilrettelagt således, at fagene dansk, engelsk og tysk arbejdede hver for sig med egne forløb. For hvert område udarbejdede vi i de tre sprog undervisningsmateriale bestående af teori og øvelser i den udstrækning, vi fandt det formålstjenligt. Et vigtigt aspekt i materialet var at udfordre elevernes sproglige fantasi og kreative evner. For os tre lærere, der var involveret i projektet, er leg med sproget en hjertesag, og vi har bevidst lagt an på at smitte eleverne med vores sprogbegejstring. Men lige så vigtigt har det været at få eleverne med i den konstruktive proces at bygge deres egne 'stilladser' gennem en stigende sprogbevidsthed opnået ved diverse øvelser.

I projektet om sprogbevidsthed har det været vores fælles ambition at fortælle eleverne om sprog, at lade dem mærke vores egen begejstring og at lade dem selv gå på opdagelse i sprogene. Et vigtigt udgangspunkt har været, at eleverne faktisk *kan* noget med sprog og også noget særligt. Det gør dem mere motiverede for at lære mere sprog. Men en anden nok så vigtig motivationsfaktor er fokuseringen. I en opsplittet og fragmenteret hverdag er det godt og befordrende for elevernes koncentrations- og indlæringssevne, at de indgår i nogle faglige sammenhænge, hvor der bliver sat fokus på fordybelse, og hvor de møder en verden, der er større end deres egen. I dette tilfælde en verden af sproglig mangfoldighed, rigdom og kreativitet.

2. Forsøgets indhold

De tre sprog i vores forsøg (dansk, engelsk og tysk) har nok arbejdet ud fra fælles tilgange til sproget, men elevernes forudsætninger, både deres aktive og deres passive ordforråd, er så forskelligt i disse sprog, at øvelsernes omfang og deres karakter måtte blive forskellige.

Den elementære sprogforståelse, som eleverne har på deres modersmål, har de ikke på engelsk – (selv om engelsk siges at være unge danskeres 'andet modersmål') og slet ikke på tysk, som eleverne jo kun hører i skolen. Den basale fornemmelse af, 'hvad man kan sige' (korrekthed) og 'hvad der ligger i det' (konnotationer) er naturligvis ikke så veludviklet i fremmedsprogene som på dansk. Dette blev derfor i høj grad netop et felt, som blev genstand for sprogøvelserne i engelsk og tysk. Det blev et mål at arbejde mod at give elevernes engelsk og tysk en større dybde og bredde gennem arbejdet med ordbetydning (semantik), ordhistorie (etymologi) og orddannelse (morfologi). Derudover var det ambitionen at vise forbindelser og sammenhænge mellem de tre sprog. Da det danske sprog er modersmålet, har den største del af teoristoffet ligget i faget dansk, ligesom øvelserne på denne baggrund har haft mere sprogligt stof at trække på, fx overvejelser om, hvorvidt man kan sige det eller det andet, og om et ord virkelig kan anvendes i den kontekst.

2.1. Semantik

2.1.1 Dansk semantik

Udgangspunktet for det semantiske arbejde var en indkredsning af fænomenet synonym. Eleverne lavede en ordmobiliseringsøvelse på ordet *kvinde* og forsøgte at nå frem til, hvilke betydningslag der lå i de forskellige ord, dvs. hvilke ord er positive, og hvilke er negative, og er alle enige om det? Det blev hurtigt tydeligt, at eleverne kunne væddig mange synonymer for *kvinde*, og det førte frem til indkredsning af begreberne denotation, konnotation og kontekst.

En øvelse her drejede sig fx om at finde denotation og konnotation til en række ord for *abort* og om at placere disse ord efter konnotativ fylde, dvs. som plus- eller minus-ord. Se bilag 1.

En anden øvelse drejede sig om at sammenligne to tilsyneladende temmelig ens tekster og finde frem til de to teksters holdninger via det konnotative lag. De to tekster var henholdsvis et lille uddrag af Tom Kristensens: 'En kavalier i Spanien' og en rejsebrochure fra en sydlandsk by.

En tredje form for øvelse beskæftigede sig med vrøvlord, dvs. det semantiske arbejde, vi automatisk gør, når vi møder nye ord, altså også vrøvlord. Ved disse ord har vi ingen kontekst at støtte os til; men ikke desto mindre vil hjernen gøre et stort arbejde for at finde frem til betydninger, idet den støtter sig til noget, den allerede ved i forvejen. Eleverne skulle derfor beskæftige sig med et ordpar som fx: *piti* og *ombo*, som muligvis kan opfattes som antonymer. Det interessante var, i hvor høj grad associationerne faldt ens ud mht. fx dyreart, farve, form, næse /snude etc. Det skyldes selvfølgelig, at det danske sprog indeholder nogle ord, som ligner disse ord, og derfor vil sprogbrugere, fx i en sproglig 1g på Allerød Gymnasium, tilhøre et bestemt fortolkningsfællesskab og derfor associere relativt ens.

Eleverne fik desuden præsenteret en række andre ord, hvor læreren havde foreslået en (subjektiv) betydning, og de skulle så tage stilling til og argumentere for enighed /uenighed. Se bilag 1.

Den næste del af det semantiske emne koncentrerede sig om semantiske relationer, fx antonymer, som blev afprøvet på Thomas Kingos salme: "Hver har sin skæbne", og hyponymier på overbegrebet *husdyr*. Til slut lavede eleverne et helt semantisk skema over familierelationer ud fra grupperingerne: Antonymer, hyponymer og meronymer.

Den sidste fase handlede om et semantisk område, der kommer til at spille en stadig større rolle, nemlig den politiske korrekthed i sproget eller den strategiske tilpasning af ord. Fænomenet kommer fra USA, hvor man længe har arbejdet med at finde korrekte betegnelser for nationens forskellige etniske grupper, specielt de tidligere slaver. Eleverne fik her øvelser med ord som *psykisk udviklingshæmmet*, *gæstearbejder* og *lesbisk*, hvor det gjaldt om at finde synonymmer, vurdere deres konnotative indhold og herunder den politiske korrekthed. Se bilag 1.

Arbejdet formede sig som en blanding af klasseundervisning, pararbejde, gruppearbejde med 3 – 4 elever i grupperne, og mind-mappen blev ofte anvendt som idégenerator og struktureringsparaply. Desuden arbejdede eleverne med at besvare mange af opgaverne skriftligt, fordi det hjælper på indlæring at skrive diverse ordformer.

2.1.2 Engelsk semantik

Elevernes udprægede interesse for engelsk og deres ret velfungerende fundament – i hvert fald i det talte sprog – gør, at de hurtigt engagerer sig i at tage sproglige udfordringer op. Der var flere aspekter i arbejdet i semantik.

a. Det kontrastive: en øvelse med semantiske felter (se bilag 1). Selv om dansk, engelsk og tysk har fælles oprindelse, så dækker betegnelser ikke nødvendigvis hinanden 100%. Der er tale om forskydninger, og her opstår let fejl. F.eks. har dansk betegnelserne *gris/svin/svinekød*, mens engelsk har *pig/swine/pork*. Til sammenligning har tysk *Schwein/Schwein/Schweinefleisch*. Ligeledes nogle øvelser med 'false friends': ord, der ser ens ud på to sprog, men som har forskellig betydning. Begge typer øvelser har fokus på at arbejde med en mere præcis sprogtilegnelse.

b. Nuancer: med udgangspunkt i enkelte, specifikke engelske gloser skulle eleverne arbejde sig ind til en nærmere forståelse af nuancerne i hvert tilfælde. F.eks. skulle eleverne finde frem til alle de forskellige betydninger af ordet 'high' og i hvilke sammenhænge, de kunne bruges. Fokus på at give dybde i sproget, og samtidig knyttet til ordbogstræning.

c. Synonymer / antonymer. Disse var øvelser tilknyttet tekstarbejdet i klassen. F.eks. bilag 2 hvor arbejdet med antonymer giver en dybere tekstforståelse ved at eleverne opdager, at den ene person i novellen 'Reunion' af John Cheever netop er det modsatte af det, som en far bør være.

d. Elevernes sproglige kreativitet. Efter at have læst digtet 'Lines Written by a Bear of Very Little Brain' (Milne: *Winnie-the-Pooh*) skulle eleverne selv digte flere vers med de samme karakteristika som originalen. Eleverne arbejdede parvis, og mange faldt væddig godt ind i tonen. Se bilag 3. Også *Alice in Wonderland* blev inddraget til at arbejde med legende – men bevidste – elementer i sproget

e. Stil. En kontekstøvelse fokuserede på, at man ved at vælge mellem forskellige alternative gloser, kan give teksten forskellige stillag. Altså en skærpelse af elevernes forståelse for specifikt glosevalg i den sproglige sammenhæng og ligeledes en opmærksomhed mod dette, at et ordvalg kan få en utilsigtet virkning, fordi det optræder i en forkert/usædvanlig sammenhæng.

I alt er der udarbejdet 10 øvelser til semantik i engelsk.

2.1.3 Tysk semantik

Det tyske ordforråd er i vid udstrækning det samme som på dansk. I mange tilfælde kan eleverne regne med, at det ord, de søger, ofte ligger tæt op ad dansk. Med formlen: tysk = dansk kan man

komme langt i kommunikationen med en tysker. Alligevel er der en hel del undtagelser. Et ord på dansk kan have flere forskellige betydninger alt efter hvilken kontekst det benyttes i, fx *høj* (størrelse/lyd), *karakter* (personlighed/bedømmelse), *loft* (i stuen/under taget), *lære* (give/modtage undervisning), *modtage* (få/acceptere), *stil* (mode/opgave) og *tilfælde* (sag/tilfældighed). På tysk er der, som i andre fremmedsprog, forskellige ord svarende til de forskellige betydninger af det samme ord på dansk. Eleverne skulle først definere nogle danske ords forskellige betydninger i forskellige kontekster og skulle derefter vælge det tilsvarende rigtige ord på tysk – ud fra forhåndsviden eller ved ordbogsopslag (bilag 1, opgave 2 og 7).

Særlig drilske er ord, som staves (næsten) ens på tysk og dansk, men som har helt forskellige betydninger, de såkaldte "falsche Freunde", som fx *blöd*, *Kinn*, *Kiste*, *Öl* (bilag 2, opgave 3).

Nogle ord og vendinger er i den grad bundet til nationale/kulturelle forestillinger, at de ikke kan oversættes direkte fra det ene sprog til det andet. Det danske syltetøj *Fra den gamle fabrik* ville således nok ikke være let at sælge i Tyskland under navnet *Aus der alten Fabrik* (bilag 3, opg. 10)

En veludviklet sans for ords konnotationer (medbetydninger) er en forudsætning for at få det fulde udbytte af skønlitteratur, fx Theodor Storms digt: *Die Stadt*. Eleverne skulle finde de centrale konnotationsbærende ord i hver af de tre strofer og derudfra karakterisere Storms holdning til byen (bilag 3, opgave 11).

2.2. Etymologi

2.2.1 Dansk etymologi

Her tog undervisningen i dansk sit afsæt i de greberne arveord og låneord, dels som teoristof og dels som praktisk arbejde med ordstof. Her blev der lagt vægt på begrundelsen og behovet for at indlåne ord. En tekst fra semantikafsnittet blev anvendt igen, nemlig et uddrag fra den danskaustralske forfatter Jeff Matthews' debutroman *Halality*, hvor de engelske / amerikanske låneord i den grad dominerer. Se igen bilag 1.

Eleverne arbejdede derefter med at omsætte tekster med låneord til rene arveordstekster og omvendt, og de vurderede samtidig de stilistiske og genre-mæssige særtræk ved teksterne (bilag 2)

Desuden arbejdede eleverne med at analysere små uddrag af Holberg-komedier, hvor netop personernes brug af arveord >< låneord er med til at karakterisere og udlevere dem ganske præcist. Vekslede arbejdsformer som beskrevet under semantik.

2.2.2 Engelsk etymologi

Materialet til etymologi er et lille udvalg af områder, som har relation til nutidige sammenhænge. En kort sproghistorisk oversigt fremhævede de perioder, hvor engelsk har optaget lån fra andre sprog p.g.a. den historiske/politiske udvikling i England. Eleverne blev sendt på jagt efter ord af latinsk, skandinavisk, fransk oprindelse og fik herigennem et indblik i sammenhængen mellem historie og sprog.

a. Fælles rødder for dansk, engelsk og tysk: eleverne skulle udarbejde et lille ordforråd af fælles ord på de tre sprog med udgangspunkt i f.eks. erhverv, hverdagsliv, mad, naturen. Se bilag 4. Eleverne blev derigennem klar over, at de måtte ca. 1000 år tilbage til en tid, før engelsk blev stærkt præget

af fransk. Denne øvelse virkede samtidig som løftestang for arbejdet med elevernes tyske ordforråd, som er det mest begrænsede. Eleverne kender oftere glosen på engelsk end på tysk.

b. Engelske / amerikanske låneord på moderne dansk. Et arbejde med låneord m.h.p. hvorledes de optages i dansk hvad angår udtale, stavemåde, bøjningsform. Eleverne opstillede oversigter over en række af de områder, hvor dansk især optager låneord fra engelsk / amerikansk, f.eks. fødevarer, medier, mode, musik, sport samt computerområdet. I dette arbejde var elevsproget meget i centrum også hvad angår engelske låneord som vendinger i deres dagligsprog.

c. Diskussion af nogle af følgerne af at dansk optager mange engelske / amerikanske låneord i disse år. Udvikler dansk sig til at blive et 'køkkensprog'?

I alt er der udarbejdet 10 øvelser til etymologi i engelsk.

2.2.3 Tysk etymologi

Eleverne fik en kort indføring i sprogets historie med udgangspunkt i et "sprogtræ" (fra Eva Heltberg og Jørn Lund: Sprog i Dansk 1989 s.19). Herunder blev de konfronteret med begreber som *grundprog*, *sprogætter* og *sprogstammer*, og den bibelske myte om Babelstårnet (1. Mosebog, kap. 11) blev inddraget og diskuteret. Derefter blev den almindelige interesse for ordenes oprindelse og betydningsudvikling (etymologi) præsenteret med udgangspunkt i den faste rubrik *Sproghjørnet* i Politikens 2.sektion. En læser spurgte den 23. december om følgende: "På en rejse til Lübeck læste jeg to forskellige forklaringer på oprindelsen til ordet *marcipan*. I en bog om traditionerne i Lübeck på Thomas Manns tid nævnes det, at ordet stammer fra det arabiske *mauthabân*, navnet på en mønt af samme størrelse som en skive marcipan. Men i Torkild Hinrichsens 'Weihnachten in Deutschland' står der, at det også kan komme af latin *marcipanes* 'Markusbrød'. Hvilken forklaring er den rigtige?" - Svaret fra Politikens Ordbogsredaktion blev gennemgået, diskuteret og vurderet.

Ud fra grundbetydningerne af dansk *jordemoder* og det tilsvarende tyske *Hebamme* blev eleverne bevidste om, at et ord ikke er mere "naturligt" end et andet, men resultatet af et valg ud fra en kulturbestemt synsvinkel. Det danske ord er bestemt af, hvor fødsler oprindeligt foregik, det tyske ord af, hvad fødselshjælperen skal gøre med barnet lige efter fødslen: løfte det op (*heben*).

Derefter fulgte øvelser, hvor eleverne først skulle finde eksempler på ens ord i dansk, engelsk og tysk, dernæst ens ord i to af de tre sprog og endelig eksempler på, hvor hvert sprog har sit eget ord. Derpå skulle eleverne finde frem til den oprindelige betydning af de tyske ord (bilag 4, øvelse 1-5).

Et helt centralt tema var det tyske sprogs meget store indflydelse på dansk fra middelalderen og op til midt i 1800-tallet. "Intet andet sprog har haft stærkere indflydelse på dansk end tysk. I en dansk tekst med et helt almindeligt, dagligdags indhold stammer ca.20% af ordene fra tysk, ca.6% fra græsk og latin og ca. 3% fra fransk. Den engelske indflydelse på det helt almindelige ordforråd er næppe større end 1%. Det er først inden for de sidste 150 år, at vi i dansk har optaget en række ord fra engelsk, eller rettere fra amerikansk-engelsk" (bilag 5, opgave 9). Eleverne skulle i den forbindelse i en etymologisk ordbog undersøge en række danske ords tyske oprindelse og betydningsudvikling: *begejstre*, *billig*, *blive*, *borger*, *erfare*, *fane*, *fornem*, *handel*, *hof*, *håbe*, *krig*, *munter*, *ridder*, *rigtig*, *sikker*, *smuk*, *snedker*, *straks*, *væsen*.

2.3. Morfologi

2.3.1 Dansk morfologi

Som ved de to andre emner indledte danskfaget med at arbejde med definitioner på henholdsvis rod morfemer, affikser og fleksiver. En øvelse bestod i en ordleg, hvor eleverne skulle forbinde rod morfemer på traditionel måde og bagefter utraditionelt, dvs. skabe ord i sproget, som ikke findes. Hvad er fx *en boghaj* og *en boligorm*, og hvorfor findes disse sammensatte rod morfemer ikke i sproget? (Se bilag 3).

Det er vigtigt at reflektere over, hvordan et ordforråd kan udvides, og her er præ- og suffikser helt centrale til at bevidstgøre eleverne om, hvordan ord dannes. Relevante øvelser her var fx at finde betydningsforskelle inden for ordgrupper som: *tro – utro – vantro*, *betænke – fortænke – mistænke* eller *afstå – afsætte – afvise* og samtidig påvise falske sammensætninger som fx *aften*, *inder*, *påske*. Desuden satte en øvelse særligt lys på de negerende præfikser, hvor eleverne hellere anvender *mis-* end *van-* viste det sig (Se bilag 3).

På dansk er store dele af fleksivsystemet vanskeligt, og har man ikke en grammatikkontrol på sin computer, kan det være svært at undgå fejl, specielt i ord med *-r* i stammen.

Den sidste del af morfologidelen handlede derfor om bøjning af substantiver og verber i morfologisk belysning. Denne vinkel er rigtig god, når det er umuligt at lytte sig frem til, hvilke lydige elementer et ord indeholder og pålægges i bøjningen. En øvelse handlede om præsensformer, hvor det er svært at høre det tilføjede (e)r, fx *at vurdere*, men *jeg vurderer*. En anden omhandlede præsens participium på *-ende* contra pluralis bestemt form, fx *sivende* over for *sivene* eller *lysende* over for *lysene* (Se bilag 3).

Mht. arbejdsformer foregik undervisningen som beskrevet under semantik.

2.3.2 Engelsk morfologi

Dette område er jo traditionelt et vigtigt felt i fremmedsprogsundervisningen. Her lå vægten på flg.

a. Latinske præfikser. Dette havde til formål både at skærpe elevernes sprogforståelse og at udvide deres engelske ordforråd samt at give dem en basis, som kan overføres på de andre to sprog. Typisk øvelser, hvor eleverne skulle kombinere et givet præfiks med det rette ord.

b. Suffikser. Ved at skulle kombinere et rod morfem med en række suffikser fik eleverne forståelsen af, at suffikser er ordklassedannende. Selv om suffikser ikke har en så klar iboende betydning som præfikser, har de altså en meget vigtig funktion i sproget. Som det fremgår af bilag 5 skulle eleverne nu gå fra en ordklasse til en anden ved at tilføje diverse suffikser.

c. Kombinationer. Der er udarbejdet et sæt spillekort med hhv. rod morfemer og en række suffikser, som eleverne skal kombinere i et gruppearbejde. Derefter skal de opdele dem efter kriterier, som de selv skal gennemskue – det viser sig, at de kan opdeles i 4 ordklasser.

d. Ordklasser. Eleverne arbejdede med både præfikser, suffikser og fleksiver som udbygning af roden 'like' og blev klar over, at der uden videre kan dannes over 20 forskellige betydninger og

former. Kort sagt en stærk præcisering af, hvor vigtigt der er at kunne dekode sproget og selv kunne beherske detaljerne for at kunne forstå og blive forstået nøjagtigt. (Se bilag 6).

e. Morfologi og tekstfortolkning: en øvelse med at analysere og fortolke et digt (E.Morgan, "Message Clear") med udgangspunkt i sprogets mindste dele. Dette arbejde med morfemerne satte gang i megen diskussion om 'hvad der mon egentlig betød noget' og 'hvad der mon hang sammen her' – kort sagt: øget sprogbevidsthed.

I alt er der udarbejdet 13 øvelser til morfologi i engelsk hvoraf den ene er et sæt spillekort.

2.3.3 Tysk morfologi

I forlængelse af arbejdet i dansk og parallelt med engelsk arbejdede eleverne med præfikser og suffikser ved orddannelse i tysk. I kombinationsøvelser skulle eleverne forbinde givne præfikser i en venstre spalte med passende ord i en højre spalte – og givne suffikser i en højre spalte med passende ord i en venstre spalte. Derefter skulle eleverne selv danne flere tyske ord med de angivne præfikser og suffikser (bilag 7 -8, opgave 2-5).

3. Arbejdsformer

I dette sprogforsøg er der indgået en række forskellige arbejdsformer: der har været tale om både klasseundervisning og elevopgaver. Eleverne har haft nogle få opgaver enkeltvis, men de fleste har været pararbejde eller gruppearbejde (mest med 3 eller 4). Ved dette samarbejde udnyttes også den ansporing, der ligger i at gå på opdagelse sammen, at blive inspireret af andres observationer og kreativitet. I de tilfælde, hvor eleverne har skullet udarbejde en oversigt, har der også været tale om fremlæggelse med gennemgang af OH (f.eks. resultaterne af de fælles ord på dansk/engelsk/tysk).

Det har været et udgangspunkt for dette sprogforsøg, at øvelserne skulle give eleverne lyst til at 'lege' med sproget for at engagere dem og give dem mod på at gå videre selv. Der har været en del opildnede plenum diskussioner, hvor størstedelen af eleverne var ivrige for at komme med deres bud.

4. Evaluering

4.1 Dansk

De tre dele af sprogbevidsthedsprojektet kan ikke evalueres ens. Umiddelbart troede vi, at arbejdet med semantik ville være det mest interessante for eleverne, mens arbejdet med morfologi ville forekomme dem mest nyttigt. Derfor kom det som en overraskelse, at eleverne prioriterede etymologidelen højest, altså at det historiske aspekt ved sproget fangede dem mest. I sammenhæng med den store vægt, den historiske læsning har inden for danskfaget, er det ikke så ringe endda. Eleverne vil åbenbart også gerne have uddybet deres historiske bevidsthed, også via sproget.

Helt generelt har forsøgsarbejdet gjort eleverne bevidste om sprogets mangfoldighed på en måde, så de nu er både kognitive og kreative sprogbrugere. Om de ville være blevet det uden vores

sprogprojekt, er det naturligvis umuligt at udtale sig om; men ét er givet: fokusering fører til bedre læring og lagring af færdigheder.

Arbejdet med etymologi interesserer som nævnt eleverne ganske meget, og den vigtigste pointe i dette arbejde må være, at eleverne får en fornemmelse af, at ældre tekster ikke kun er svære, men også spændende, fordi de også på ordniveauet er kulturbærere. Ordene er, som Jørgen Lund siger, "kulturens gesandter". Fokusering på ordstoffet kan måske derfor medvirke til, at læsning af ældre tekster ikke kun fremstår som et nødvendigt museum midt på dagen, men faktisk er spændende nyt fra en anden vinkel om vores dansktalende forfædre.

Arbejdet med morfologi har øget den grammatiske bevidsthed og har dermed bygget videre på det basisgrammatikkursus, som alle vores 1g-klasser har været igennem i det forløbne skoleår. Eleverne har fået nogle trykknapper til at håndtere de vanskelige danske bøjningssystemer, og de er klar over, at de skal tænke sig godt om i forbindelse med visse rodformer, hvor den lydige identifikation er umulig eller vanskelig. De er også blevet klar over, hvordan et ordstof opbygges og stabiliseres. Desuden har det kreative arbejde med sammensatte morfemer givet dem et link tilbage til semantikken.

Semantikens vigtigste opgave har været at bevidstgøre eleverne om mangfoldigheden i sproget, at vise dem, at et ord kan have forskellige betydninger i forskellige sammenhænge. Ligesom en forfatter sidder og overvejer, præcist hvilket ord hun skal bruge for at opnå en ønsket effekt, har eleverne siddet og overvejet, hvorfor der i en tekst er anvendt præcist det bestemte ord og i hvilken specifik betydning. Denne refleksion kan forhåbentlig også få en positiv afsmitning på elevernes egne skriftlige arbejder, hvor det anvendte ordforråd undertiden kan synes noget fattigt.

Det store spørgsmål mht. arbejdet med disse sproglige områder er, om eleverne så får læst tilstrækkelig meget litteratur. Naturligvis får de læst færre tekster; men til gengæld får de, især via semantikken, i mindre grad via etymologien og mindst via morfologien, en række redskaber til at etablere den præcise sproglige forståelse, der er en forudsætning for at kunne forstå litteratur. Netop det intense sproglige arbejde gør eleverne dygtigere til at udfylde de tomme pladser i teksterne. Kan de ikke udfylde hullerne, kommer teksterne aldrig til at leve i dem endelige vedrøre dem i særlig høj grad.

Mange af de sproglige opgaver, som eleverne har været præsenteret for, har været kontekstopgaver, altså indsæt det rigtige ord / den rigtige form i en given sammenhæng. Dette arbejde med kontekst er helt centralt som en indføring i og stabilisering af tekstlæsning. Arbejdet med den sproglige bevidsthed gør eleverne åbne for at læse tekster med åbent sind, altså ikke lade en spontan fortolkning uden kontekst og dokumentation blokere for en analyse og senere opsamlende fortolkning. Arbejde med ord får mennesker til at tænke sig om og tænke efter.

I det nye danskfag kommer sprog til at fylde ganske meget som det ene af tre områder. Det vil være en helt central opgave at forsøge at koble de tre områder via et fokuseret arbejde med sprog knyttet til kontekst og som bærer af teksters holdninger. Så min konklusion må derfor være, at det lønner sig at arbejde intenst med sprog, og at den danske del af vores sprogforsøg derfor også har givet oplysende stof og erfaring med henblik på det nye danskfag.

4.2 Engelsk og tysk

Hvad lykkedes især godt?

De øvelser, der havde udprægede 'legende' eller kreative elementer, vakte især interesse og begejstring hos eleverne.

I semantikken var det f.eks. øvelserne, hvor vi tog fat på konnotationerne til bestemte ord med en diskussion af, hvilken kontekst de kunne indgå i.

I etymologien var der stærk interesse for de øvelser, hvor vi arbejdede med tyske og især engelske/amerikanske låneord i dansk med en diskussion af, hvordan vi rent faktisk bruger låneordene. Hvilke former kan accepteres?

I morfologien blev eleverne mest fængslet af at kombinere diverse præ- og suffikser med rodformer. En del gav udtryk for, at det var noget, der gav større sproglig indsigt, at det var meget gavnligt i deres læsning generelt.

Desuden blev eleverne klart bedre til at se sammenhænge mellem dansk, engelsk og tysk – og dermed til at kunne trække på deres indsigt på det ene sprog i overføringen til de andre. Eleverne blev sporet ind på, at det er spændende – og givtigt – at gå på 'sprogjagt' altså at opdage og reflektere over sproget.

Hvad lykkedes ikke så godt?

Der var ind imellem i forløbet tale om, at eleverne syntes, at de fik en "overdosis", fordi vi arbejdede således, at de tre sprog overlappede hinanden. Der kunne i korte perioder være tale om adskillige timer i samme uge med sprogforsøget i både dansk, engelsk og tysk. Her kunne der somme tider sporet en vis 'metaltræthed'.

Problemfelter i fremmedsprogfagene som følge af forsøget

Arbejdet med sprogforsøget har optaget en del timer, som vi har valgt først og fremmest at tage fra det normale sproglige arbejde i klassen, dvs. grammatik med øvelser. Som følge heraf har klassen i løbet af 1.g. ikke nået at arbejde med lige så mange grammatiske områder, som normalt (fx verber). Til gengæld har eleverne jo beskæftiget sig med meget sprogligt materiale, betragtet sproget fra nye vinkler – og det er vores overbevisning og forventning, at dette vil kompensere for det mere traditionelle sprogarbejde med grammatik, netop fordi eleverne i højere grad selv vil kunne arbejde sig ind i problemstillinger på feltet. Samtidig er deres sproglige nysgerrighed blevet stimuleret, så den vil være igangsættende for dem.

Sprogarbejdet set fra forsøgslærernes side

Det har været en spændende udfordring – og meget givende – at arbejde med dette forsøg. Det har været ansporende at skulle engagere eleverne i sider af sprogfagene, som normalt ikke inkluderes i undervisningen, i hvert fald ikke i dette omfang. Det har givet stor faglig inspiration at indgå i denne form for kollegialt samarbejde.

Sprogarbejdet set fra elevernes side

I en afsluttende mundtlig evaluering gav langt størstedelen af eleverne udtryk for både at de havde syntes, at det var spændende, og at de syntes, at de havde lært meget, som de kunne bruge. De syntes, at der havde været meget varierede øvelser i sprogarbejdet, og at der havde været mange sjove diskussioner. Som nævnt gav eleverne udtryk for, at det på visse tidspunkter havde været næsten for meget med de tre sprog i samme forløb.

Direkte adspurgt om klassen syntes, at det var en form for sprogarbejde, der kunne gentages i en anden sproglig 1.g.klasse, svarede flertallet helt ubetinget JA.

Der var som sagt tale om en mundtlig evaluering med de modifikationer, som den har.

5. Bilag

Dansk-bilag 1: semantik

fosterdrab

fosterfordrivelse

abort

provokeret abort

børnebegrænsning

fødselsregulering

Opgave: Se på denne række ord og fortæl, hvad den denotative betydning er, og hvilke konnotationer du får ved de forskellige betegnelser.

Prøv fx at beskrive dette ordpar, som efter min sprogfornemmelse er antonymer:

piti > <ombo

Hvilke dyr kan du se for dig? Hvilke farver og former? Hvilken næse / snude? Hvilken alder? Etc.

Her følger nogle vrøvleord, som jeg har tilføjet betydning. Er du enig?

Ømse = pylre

brøngsel = sygdom

grente = hoste

tinigal = lille fugl

jakse = vige udenom

vøndig = meget pæn

blutteral = snakkende

Kan du finde frem til, hvilke forestillinger jeg har gjort mig for at nå frem til en betydning?

Her følger nogle ord, som du skal give betydning. Første gruppe uden kontekst, næste gruppe placeret i en kontekst, hvor betydningen skal fremgå.

Substantiver: drasi:

brøntil:

jaks:

fnudder:

Verber: flukke:

krirre:

plikse:

adjektiver: flødsende:

sjabret:

klød:

Det næste hold ord sætter du ind i en kon tekst, dvs. du skal lave sætninger eller evt. en lille fortælling, hvor ordene medvirker. Du bestemmer selv rækkefølgen: Klænt, ubbu, bambo, roks, plynke, blirre, gåbbe, flandre, plandantisk, præsk, ortig, kjamsk.

Her er en kontekst fyldt med vrøvleord. Prøv at oversætte de understregede ord til eksisterende ord i dansk:

‘ En splintz er en knøkke med apt forke og fænket grenkapfel. Til brug ved strelinger i mørke og halvmørke norlinger tjønker man forken og kranker grenkapfelen. I apt vejr og i fænkede tidszoner udsender splintzen kerfler, så strelingerne kan gennemføres også i lyse norlinger, hvilket er et kongt fremskridt i forhold til den kendte knøkke. Frakmongter må tjønkes i omvendt rækkefølge.

Henrik Bielke ‘Solo nolo’ 1986

Signalgivning: Et sprogligt signal giver et fingerpeg om, at afsenderen er med på noderne. Tag her også mange af tidens managementord, for hvem vil ikke gerne være dynamisk og energisk og bruger derfor ord som *strategi* , *struktur* , *identitet* , *signal* . Brug af slang og engelske låneord giver samme signaler.

Prøv at finde signalord i dette lille uddrag af romanen ‘Halality’ fra august 2001:

‘ *yeah right hun griner sødt www punktum lækker lækker punktum dk*

»Armen, det *er* da for kongenederen, at de bare spærrer kortet uden, mand! Tss! Et *mindre* overtræk. for helvede! Jeg skifter edermame snart bank!« »Hallo, amigo! Pas lige på, ik’! Der er altså nogen, der skal forbi!« *skubber mig i ryggen*

»For det er jo ikke os alle sammen, der bare står og savler over damerne, vel!«

Snotnæse lyst slikhår i lyseblå rytter polo

»Ups! Sorry!«

han svinger en hel flaske Absolute Strawberry

drink it or wear it

»Så spænd lige hjelmen, ik’? Det’ dyre dråber det her!«

Dansk-bilag 2: etymologi

Her følger et ultrakort eventyr:

Der var engang tre jomfruer, der boede på en stor borg. Deres far var greve og hed Kurt. Pigerne selv hed Karen, Maren og Mette.

En dag gik de ud i den store skov og mødte en jæger med ravnsort hår. De blev meget bange og begav sig hurtigt hjem. Hjemme på borgen fortalte de faderen om den farlige junker. Faderen sørgede for, at jægeren blev fanget, og de tre jomfruer levede høvisk lykkeligt til deres dages ende.

Opgave: Du skal forsøge at erstatte alle de understregede ord, som er låneord, med arveord. Det gælder også de fire navne. Det er ikke nogen nem opgave.

Her er en tekst, der udelukkende består af arveord:

Der var engang en mand.

Han boede i en spand.

(Og) Spanden var af ler.

(Og) Konen vaskede' ble'r.

Nu kan jeg ikke mer'.

Det er svært at digte med arveord alene. Hvilken genre tilhører dette digt?

Det kan lade sig gøre også at lave prosatekster, der er bygget op af arveord; men det er karakteristisk, at den slags tekster bliver lidt kedelige, fordi emneområderne er så begrænsede. Se selv her:

To fattige børn, en ti års dreng, Knud, og den lille syv år gamle Inger lå i skyggen af et stort træ, som stod ved havegården. De små venner havde taget deres mellemmad - smørrebrød med kød, sild og ost - frem af en æske, og mens de gum lede på maden, gad de ikke se efter bondens får, som gik på marken. Da børnene var mætte, havde de helt glemt dyrene, og så morede de sig med at lege hest på engen og skjul i skoven. Trætte af legen faldt de til sidst i søvn og vågnede først, da deres husbonde kaldte på dem fra gården, og han talte vredt til dem og truede, fordi fårene var kommen ind i hans byg

. (fra: Hansen og Lund: Kulturens gesandter)

Opgave: Du skal kvikke op på denne tekst ved at skifte arveord ud med låneord. Du må gerne ændre på miljø og emneområder. Når du skriver teksten, skal du angive, hvilke ord du har ændret.

Dansk-bilag 3: morfologi

Del 2: Her skal du sætte ordene sammen, så de dels bliver til et ord, du kender i forvejen, dels bliver til et nyt ord, som kunne eksistere i sproget. Du skal skrive, hvad ordet kunne betyde. Et nyt ord kunne fx være: **boghaj**, en person, der er en haj, altså dygtig, til at læse, eller én, der sluger bøger.

ørne	nakke
svine	tænder
heste	talje
hvepse	pels
strudse	næb
tyre	mave

Skriv dine forslag til betydning her:

blå	hund
bog	due
bolig	orm
freds	haj
vand	mejse

Skriv dine forslag til betydning her:

Øvelser: Du skal forklare betydningsforskellen på disse ordpar:

tro	utro	vantro
vittig	uvittig	vanvittig
afsmag	bismag	forsmag
antage	betage	fortage
betænke	fortænke	mistænke
beære	forære	vanære
forbrug	genbrug	misbrug
deflation	inflation	
biarbejde	forarbejde	samarbejde

Hvorfor hører landbrug ikke med her, og hvorfor kan biarbejde misforstås?

Med præfikserne mis-, u- og van- danner man negerede ord, dvs. ord, der betyder det modsatte af det, som anden del af sammensætningen siger.

Øvelse: Du skal sætte et af de tre præfikser ind i denne lille tekst.

Jeg er en ____heldig lærer, for jeg ____forstår altid mine elever, og derfor har jeg mange ____venner. Eleverne har desværre stor ____tillid til mig og anser mig for at være både ____vittig og ____begavet. Jeg er nemlig slem til at komme med en ____passende bemærkning på ethvert tidspunkt. Stort set ____trives jeg som lærer.

Når man leger med sproget, kan man lave en masse nye ord, der ikke findes i ordbogen. Når der findes **lykke**, kunne der vel også findes **mislykke**; men det findes ikke i ordbogen, som til gengæld har **ulykke**. Omvendt hedder det, at noget **mislykkes**, ikke at det **ulykkes**.

NB: Et substantiv kan aldrig få fleksivet -ende, det hører til hos verberne, se senere. Derimod kan man selvfølgelig godt møde et kompositum på -ende, der er sat sammen af to rod morfemer, fx.: for/ende, bag/ende, substantiv >< bagende, præsens participium.

Skriv:

Det vanskeligste ved verberne ligger ved de to bøjningsformer præsens og præsens participium. Præsensendelsen er problematisk i verber med rod morfem på -r. Problemet løses enklest og huskes bedst ved hjælp af trykknappmetoden: Erstat verbet med et verbum uden -r i rod morfemet, fx læse, spise, hvor fleksivet kan høres.

Øvelse: Indsæt den rigtige form af verbet i disse eksempler:

Taksator _____ skaden på tirsdag (vurdere)

Du skal huske at _____ i gryden (røre)

Vi _____ absolut ingenting (høre)

Præsens participiumsformen på -ende er vanskelig, fordi den, som nævnt, udtalemæssigt falder sammen med substantivfleksivet -ene. Det betyder, at der ikke er nogen hørbar forskel på fx storm/e/ne - storm/e/nde og kun en lille forskel, stødet, på siv/e/ne - siv/e/nde og lys/e/ne -lys/e/nde. Trykknappen er her at fokusere på ordklassen. Fleksivet -ene hører hjemme hos substantiverne, og du kan derfor sætte 'alle' foran. Desværre er der en kedelig undtagelse her, idet former som rejsende, forbipasserende, tilstedeværende m. fl. også kan bruges substantivisk; men ellers gælder reglen. Fleksivet -ende hører hjemme hos verberne og anvendes typisk efter komme og blive.

Øvelse: Lav mindst tre sætninger med komme eller blive + præsens part icipium.

Derudover kan participiumsformen anvendes adjektivisk: Hun er irriterende, jeg finder ham anstrengende, de legende børn, et strålende eksempel, eller adverbialt: lynende arrig, skingrende skør.

Øvelse: Overstreg den forkerte form i disse sætninger:

Vandet kom sivene / sivende ind under døren.

Det stod lysende / lysene klart.

Træerne stod svajene / svajende i stormvejret.

Hun kom snøftende / snøftene ind ad døren.

Indsæt den rigtige form her:

Skibene kom _____ ind i havnen (sejlene / sejlene)

Jeg er _____ ligeglad (fløjtene / fløjtende)

Hun er helt _____ at se på (lysende / lysene)

Der er meldt om frisk til _____ kuling (stormene / stormende)

Mormor var glad for alle _____ (besøgende / besøgene)

Engelsk-bilag 1: semantik

Exercise 1: Fill in the English words corresponding to the Danish ones
Use a Danish-English dictionary

<u>Danish</u>	<u>English</u>	<u>German</u>
SVIN:		
gris		Schwein (n)
svin		Schwein (n)
svinekød		Schweinefleisch (n)
KVÆG:		
kalv		Kalb (n)
okse		Ochse (m) Rind (n) - om slagtekvæg
oksekød		Rindfleisch
kvæg		Rinder (pl.) / Vieh (n)
FÅR:		
lam		Lamm (n)
får		Schaf (n)
fårekød		Hammelfleisch (n)

*CONSIDER SOME OF THE DIFFICULTIES caused by the different structure of these languages.
DO YOU GAIN ANY EXPERIENCE HERE that you can use in your own work?*

Engelsk-bilag 2: semantik

Words that have the opposite meaning are called **antonyms**.

Exercise 9: Find antonyms of the following words

Write them down

Pair work

The list of antonyms is based on the short story

“Reunion” by John Cheever (in The Lift, Gyldendal)

rent	-	stranger	-	good-looking	-
divorce	-	future	-	happy	-
quarrel	-	male	-	loud	-
shout	-			brilliant	-
shuffle	-			boisterous	-
				snappy	-
		loudly	-		
		angrily	-		

DETERMINE and write down the word classes we have in the list of words above

CONSIDER HOW ANTONYMS CAN BE OF USE TO YOU

- also in analysing a short story

Engelsk-bilag 3: semantik

Exercise 10: A. From Winnie-the-Pooh written by A.A. Milne (1926):

LINES WRITTEN BY A BEAR OF VERY LITTLE BRAIN

On Monday, when the sun is hot
I wonder to myself a lot:
“Now is it true, or is it not,
“That what is which and which is what?”

On Tuesday, when it hails and snows,
The feeling on me grows and grows
That hardly anybody knows
If those are these or these are those.

On Wednesday, when the sky is blue,
And I have nothing else to do,
I sometimes wonder if it's true
That who is what and what is who.

On Thursday, when it starts to freeze
And hoar-frost twinkles on the trees,
How very readily one sees
That these are whose – but whose are these?

On Friday –
(----- here the poem stops. Finish it yourself -----)

(from chap. 7)

Eksempler på
elevbesvarelser:
(med elevernes
ortografi)

On friday when the rain is rare
I often sit and think and stare
The thoughts I think, I want to share
That where is here and here is where?

On Friday when the clouds are gray
The trees are brown and the leeves say.
What a scary autum day.
If they are this and this are they.

Engelsk-bilag 4: etymologi

You must work as 'language detectives' now to find some of the native words in the three languages, Danish – German – English, e.g. mor – Mutter (f) - mother.

Exercise 1: Make lists of words that are basically the same in Danish, German and English
In the list you must give 6 nouns (substantiver) + 3 adjectives + 3 verbs

Each group chooses one of the themes

- the body
- professions
- nature / animals
- seasons / weather / colours / points of the compass (verdenshjørner)
- everyday life / food
- housing

THEME	DANISH	GERMAN	ENGLISH
-------	--------	--------	---------

nouns
(substantiver)

adjectives
(adjektiver)

verbs
(udsagnsord)

svar: f.eks.

<i>bager</i>	<i>Bäcker (m)</i>	<i>baker</i>
<i>møller</i>	<i>Müller (m)</i>	<i>miller</i>
<i>båd</i>	<i>Boot (n)</i>	<i>boat</i>
<i>sejl</i>	<i>Segel (m)</i>	<i>sail</i>
<i>frisk</i>	<i>frisch</i>	<i>fresh</i>
<i>ny</i>	<i>neu</i>	<i>new</i>
<i>bage</i>	<i>backen</i>	<i>bake</i>
<i>styre</i>	<i>steuern</i>	<i>steer</i>

Engelsk-bilag 5: morfologi

Exercise 8: Form different word classes by adding different suffixes (- and note which ones!)
NOTE the numbers in brackets () indicate the number of examples. Fill in all three columns:

verb

to
act

noun

a / an / -
(3)

adjective

to be

argument

(2) character

consider

descriptive

imagination

invent

(2)

(2)

narrative

(2) observer
observation

study

sympathetic

tolerate

typify

svar: f.eks. invent -

inventor – invention

inventive

Engelsk-bilag 6: morfologi

New words can be generated in a number of ways. As we have seen above a word can be changed from one word class to another by adding a particular prefix or suffix or by inflecting (=bøje) the word. Now you have to work with a number of forms generated from 'like'.

Exercise 9: Work with the 14 forms – in a number of cases they have two or more meanings. In each case determine the word class (use a dictionary if necessary!) – and give an example:

	<i>word class:</i>	<i>example:</i>
like	1.	
	2.	
	3.	
	4.	
	5.	
alike	1.	
	2.	
dislike	1.	
	2.	
dislikes		
unlike		
unlikely		
likelihood		
likely	1.	
	2.	
like-minded		

(continued..) *word class:*

example:

liken

likeness

likes

- 1.
- 2.

likewise

liking

Exercise 10: You probably did not know all 22 different meanings in the previous exercise – Write down the ones that were a surprise to you:

Tysk-bilag 1: semantik

1. Ordets grundbetydning

- *konkret*: Es ist schwierig für sie neue Schuhe zu kaufen, weil sie große Füße hat
- *overført*: Nach fast 20 Jahren Schule und Studium will sie jetzt auf eigenen Füßen stehen

Opgave 1:

Hvad hedder de forskellige danske ord / synonymmer for *kvinde* på tysk?

Opgave 2:

A. Hvad kan det danske ord *passer* betyde? (Lav en dansk sætning til hver betydning).

B. Hvad hedder *passer* i de forskellige danske betydninger på tysk? (Lav sætninger).

C. Flere eksempler: et ord på dansk med flere betydninger, men flere ord på tysk:

afbryde

lære

eventyr

mening

folk

modtage

høj

stil

karakter

tilfælde

loft

tilbage

Hvis du kan komme i tanke om flere eksempler så skriv dem her:

Tysk-bilag 2: semantik

Opgave 3:

Ca. 20% af det almindelige danske ordforråd stammer fra tysk. Det betyder, at mange ord hedder det samme - eller næsten det samme - på tysk og dansk. Lad os som eksempler tage nogle ord under alfabetets første bogstav a: *Angst, ängstlich, anmelden, anstrengen, Arbeit,, arbeiten, Arbeiter*. Man kan altså meget ofte sige: tysk = dansk. Alligevel er der en del ord, som staves ens på tysk og dansk, men som har forskellige betydninger, såkaldte: "Falsche Freunde". Hvad betyder de understregede ord i følgende 10 tyske sætninger (prøv først uden ordbog), hvad hedder de "falske venner" på dansk og hvad ville de hedde på tysk?:

	Betyder	Betyder ikke ... for det hedder
Er interessiert sich für das <u>Altertum</u> .	_____	_____
Ich kenne seine <u>Ansicht</u> .	_____	_____
Seine Freundin ist so <u>blöd</u> .	_____	_____
Er hatte Blut auf dem <u>Kinn</u>	_____	_____
Er packte seine Sachen in eine <u>Kiste</u>	_____	_____
Kann ich dein Haus <u>leihen</u> ?	_____	_____
Wo kann man <u>Öl</u> kaufen?	_____	_____
Das ist ein berühmter <u>Sekt</u> .	_____	_____
Die Eltern waren in großer <u>Sorge</u> .	_____	_____
Sein Sohn ist <u>Student</u> .	_____	_____

2. Nye ord forstået ud fra sammenhængen / konteksten

Opgave 4:

Hvilket af de to ord *kvindehuld* og *ribbensbrystet* (i Connie Borcks digt *Badetur*) kan bedst oversættes til tysk? Prøv! Begrund dit svar.

3. Udtryk og indhold (denotation / konnotation)

Opgave 5:

Hvad hedder de forskellige danske ord for *hest* på tysk?

Opgave 6:

På tysk har man forskellige ord for *abort*. Hvilke? Hvorfor?

Opgave 7:

Hvad kan verberne *hävde*, *udtale* og *meddele* hedde på tysk? Lav sætninger.

Tysk-bilag 3: semantik

Opgave 8:

Hvad hedder bærene *ribs* og *solbær* på tysk? Forklar det sidste ord.

Opgave 9:

Nogle togpassagerer er *Schwarzfahrer*. Hvad betyder ordet? Hvorfor *Schwarz*-?

Opgave 10:

I Dammark står der på nogle syltetøjsglas *Fra den gamle fabrik*.

Kunne dette produkt sælges i Tyskland under sloganet: *Aus der alten Fabrik*?

Begrund dit svar.

Opgave 11:

Læs følgende digt af den nordtyske digter Theodor Storm, hvori han beskriver sin fødeby Husum i Nordfriesland (den vestlige del af Sydslesvig). Find de centrale konnotationsbærende ord i hver strofe og karakteriser Storms holdning til byen.

Theodor Storm: Die Stadt (1851)

Am grauen Strand, am grauen Meer
Und seitab liegt die Stadt;
Der Nebel drückt die Dächer schwer,
Und durch die Stille braust das Meer Eintönig
um die Stadt.

Es rauscht kein Wald, es schlägt im Mai Kein
Vogel ohn' Unterlaß,
Die Wandergans mit hartem Schrei
Nur fliegt in Herbstesnacht vorbei,
Am Strande weht das Gras.

Doch hängt mein ganzes Herz an dir,
Du graue Stadt am Meer,
Der Jugend Zauber für und für
Ruht lächelnd doch auf dir, auf dir,
Du graue Stadt am Meer.

Tysk-bilag 4: etymologi

"Immer wieder kommt es vor, dass man beim Lesen oder Sprechen plötzlich innehält und über ein Wort nachzudenken beginnt, dass man sich fragt, woher ein bestimmtes Wort kommt und was es eigentlich bedeutet.

Dieses Fragen nach der Herkunft und eigentlichen Bedeutung der Wörter stand auch an der Wiege der abendländischen Sprachwissenschaft. Griechische Philosophen (...) warfen die Frage auf „Wie kommen die Dinge zu ihren Namen?“, und die Beschäftigung mit dieser Frage nannten sie etymologia „Lehre von der wahren Bedeutung der Wörter“ (...).“ (DUDEN, Band 7: Etymologie, 1989)

Definition: Etymologi er læren om ordenes oprindelse og betydningsudvikling. Et sprogs ord for ting og begreber er ikke mere naturlige end et andet sprogs ord for de samme ting og begreber. Intet er "naturligt", alt er "kulturelt", d.v.s. kulturbestemt. En person, der er uddannet til at hjælpe gravide og fødende kvinder hedder på dansk *enjordemoder*. "Navnet skyldes at fødsler tidligere foregik på jorden, dvs. på gulvet, hvorfra jordemoderen tog barnet og rakte det op til faderen.". På tysk hedder en sådan fødselshjælper en *Hebamme* [*heben* = løfte], fordi man her har valgt at fokusere på, hvad fødselshjælperen gør med barnet og ikke på, hvor fødslen foregår.

1. I nogle tilfælde har dansk, engelsk og tysk det samme ord for samme person / ting/ begreb. Det gælder især ved de helt gamle arveord: *fader, moder, søn, datter, familie*.
2. Find andre eksempler på ens ord i dansk engelsk og tysk:
3. I andre tilfælde har to af sprogene samme ord, men det tredje sprog et andet ord (find eksempler):
4. I atter andre tilfælde har de tre sprog hvert sit ord for det samme (find eksempler):
5. Hvor kommer de(t) tyske ord fra, som I har fundet, og hvad betyder de(t) oprindeligt?
6. Hvad betyder den danske sætning: Til jul fik han en *syndflod* af breve (se Nudansk Ordbog)
7. Oversæt sætningen i punkt 6 til tysk:
8. Hvilken forskel er der på det danske og det tyske ord i punkt 7?

Tysk-bilag 5: etymologi

9. Intet andet sprog har haft stærkere indflydelse på dansk end tysk. I en dansk tekst med et helt almindeligt, dagligdags indhold stammer ca. 20% af ordene fra tysk, ca. 6% fra græsk og latin og ca. 3% fra fransk. Den engelske indflydelse på det helt almindelige ordforråd er næppe større end 1%. Det er først inden for de sidste 150 år, at vi i dansk har optaget en lang række ord fra engelsk, eller rettere fra amerikansk-engelsk.

I middelalderen (ca. 1100-1500) kom ca. 2000 ord ind i dansk fra andre sprog, heraf langt de fleste fra tysk gennem købmænd, håndværkere og til dels gennem indvandrede adelsfamilier, se fx følgende ord og undersøg i en etymologisk ordbog deres oprindelse og betydningsudvikling:

borger

handel

snedker

fane

hof

krig

ridder

Hertil kommer en lang række almindelige ord. Undersøg i en etymologisk ordbog følgende ords oprindelse og betydningsudvikling:

blive

håbe

smuk

straks

Med den stærke påvirkning fra tysk fulgte også andre måder at danne nye ord på fx ved brug af præfikser: *betænke*, *forklare* og suffikser: *barnagtig*, *strafbar*, *svaghed*, *danserinde*, *syerske*.

Undersøg i en etymologisk ordbog følgende suffiksers betydning:

-agtig

-bar

-hed

-inde

Tysk-bilag 6: etymologi

Med reformationen (Martin Luther 1517) påvirkes dansk fortsat stærkt fra tysk. Låneord fra tysk er fx følgende ord. Undersøg i en etymologisk ordbog ordenes oprindelse og betydningsudvikling:

begejstre

billig

erfare

fornem

munter

rigtig

sikker

væsen

10. Mange ord skifter betydning med tiden. Typisk bliver ordenes betydningsområde enten indskrænket eller udvidet. I DUDEN, bind 7: *Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache* (1989), står følgende om ordene *Ding* og *Mädchen*.

Forklar betydningsudviklingen i de to ord.

„**Ding**: Das heute im Sinne von "Gegenstand, Sache" verwendete Wort stammt aus der germ. Rechtssprache und bezeichnete ursprünglich das Gericht, die Versammlung der freien Männer. Als „Gericht“ galt *ahd.* thing, ding (...) bis zum Ausgang des Mittelalters. In *schwel.* ting „Gericht“, *vorweg.* storting, *dän.* folketing „Parlament“ (...) lebt die alte Bedeutung bis heute fort. Jedoch zeigte sich im *Dt.* von Anfang an wie bei *engl.* thing und *schwel.* ting die Bedeutung „Sache, Gegenstand“ (eigentlich „Rechtssache, Rechtshandlung“) ...“

(Forkortelser: germ. = germanisch, *ahd.* = althochdeutsch, *schwel.* = schwedisch, *vorweg.* = norwegisch, *dän.* = dänisch, *Dt.* = Deutsch, *engl.* = englisch)

„**Mädchen**: Das Wort entstand im 17. Jahrhundert (...) aus Mägdchen' (daneben ‚Mä[g]dien'), ist also eigentlich Verkleinerungsbildung zu Magd, das früher ‚unverheiratete oder noch unberührte Frau' bedeutete (...) Im heutigen Sprachgefühl wird Mädchen' nicht mehr als Verkleinerungsbildung empfunden.“

Tysk-bilag 7: morfologi

Morfologi (tysk: Morphologie) er læren om ordet og dets opbygning herunder dets opdeling i morfemer (= de mindste betydningsbærende dele af et ord).

Fra det danske afsnit i dette hæfte ved du, at der findes forskellige slags morfemer:

Rodmorfem (et morfem, som er et selvstændigt ord)

Præfiks (forstavelse foran rod morfemet)

Suffiks (afledningsendelse efter rod morfemet)

Fleksiv (bøjningsendelse efter rod morfemet)

Sådan er det selvfølgelig også på tysk.

Rodmorfem: *Kind*

Præfiks: *be-*, *ent-*, *er-*, *ge-*, *mis-*, *un-*, *ver-*, *zer-*

Suffiks: *-bar*, *-chen*, *-ei*, *-heit*, *-in*, *-keit*, *-lein*, *-lich*, *-nis*, *-Sam*, *-Schaft*, *-tum*, *-ung*

Fleksiv: *Kindes*, *Kinder*, *Kindern*

1. Understreg rod morfemer og interfiks (sammenbindingsbogstav) i følgende sammensatte ord:

Dampfschiffahrtsgesellschaftsdirektor

Hvad betyder ordet?

2. Dan nye ord med præfikser.

Sæt præfikserne til venstre sammen med ordene til højre så det giver mening:

<i>be-</i>	<i>verstehen</i>
<i>ent-</i>	<i>ruhe</i>
<i>er-</i>	<i>steigen</i>
<i>miß-</i>	<i>stören</i>
<i>un-</i>	<i>fernen</i>
<i>ver-</i>	<i>fahren</i>
<i>zer-</i>	<i>treiben</i>

3. Dan flere tyske ord med de angivne præfikser:

Tysk-bilag 8: morfologi

4. Dan nye ord med suffikser.

Sæt suffikserne til venstre sammen med ordene til højre så det giver mening:

Rös *-bar*

Klar *-chen*

Herr *-ei*

Irr *-heit*

streit *-in*

Biss *-keit*

Lehrer *-lein*

Offen *-lich*

Frei *-nis*

herr *-sam*

Feind *-schaft*

gemein *-tum*

Freund *-ung*

5. Dan flere tyske ord med de angivne suffikser:

6. Understreg morfemerne i ordene *Kindes*, *Kinder*, *Kindern*. Hvad angiver disse morfemer?

Urban 28. august 2002

Gymnasieelever skal have større ordforråd

LÆS OG FORSTÅ

En sproglig klasse på Allerød Gymnasium deltager fra på mandag i et projekt, der skal øge elevernes sproglige kompetence.

AF SARA SKAARUP

For mange er lektielæsning en sur tjans – særlig hvis man har svært ved at fatte, hvad der står, som det er tilfældet for en del gymnasieelever.

På Allerød Gymnasium er en dansk-, en tysk- og en engelsk-ektor nu gået sammen om et projekt, der skal hjælpe en 1.g-klasse med at få fat på de svære ord.

”Før i tiden blev de unges ordforråd udvidet ved middagsbordet. De sproglige input, de i dag får fra skærmen og mobilen, er knap så nuancerede,” siger læsevejleder og lektor i dansk, Marianne Kjær, der sammen med kollegerne Henrik Borg Jensen og Lisbeth Helm står bag projektet.

Projektet, der indebærer en sammenkobling af tre sprogfag, skal give eleverne et større ordforråd, bedre læsefærdigheder og en større sprogbevidsthed generelt.

Ifølge dansklæreren er det blandt andet gammeldags ord og tekster med ironi eller flere forståelseslag, der kan volde eleverne problemer.

”Det gælder om at komme tilbage til den periode i de unges liv, hvor de leger med sproget. Vi vil begynde med at arbejde med de faste vendinger, som tager udgangspunkt i kroppen: At tabe hovedet, rotter på loftet, at få en næse,” siger Marianne Kjær, der selv er vild med sprog og sammen med sine kolleger har brugt en del af sin sommerferie på at producere undervisningsmaterialer til projektet.

Sprog giver selvsikkerhed

Forsøgsklassen skal også arbejde med ordenes oprindelse, ordsprog og dannelsen af ord. Lærerne håber, at undervisningen vil skabe en bedre sammenhæng mellem sprogene, så eleverne forstår, at de kan overføre viden fra et sprog til et andet.

Seniorforsker Jan Meiding, der dagligt arbejder med kompetence-udvikling og læsefærdigheder på Dansk Pædagogisk Universitet, roser lektorenes initiativ.

”Det, man kan og ved, smitter af på ens personlighed. En forøget sproglig kompetence giver selvsikkerhed og evnen til at kunne begå sig i andre sammenhænge end de rent faglige,” fortæller Jan Meiding.

Det skal sive ordentligt ind

”Hvis en elev læser en tekst uden at forstå det grundlæggende budskab, vil han være på herrens mark ti minutter efter. Det, gymnasieeleverne lærer, er redskabsfag, der skal hjælpe dem videre, så det skal helst sive ordentligt ind,” siger seniorforskeren.

Sprog-projektet er støttet af Undervisningsministeriet, der har udbedt sig en rapport om forsøgets udfald til september næste år.

”Vi er interesserede i at forny skolernes faglighed ved at udvikle en ny form for samspil mellem fagene,” siger undervisningsinspektør Claus Christensen, der håber at kunne drage nytte af erfaringerne fra Allerød Gymnasium.

På opdagelse i sproget

Gymnasieskolen nr.16 (2002)

Mange gymnasieelever har svært ved at klare lektierne, fordi deres ordforråd er meget begrænset. Det er baggrunden for et nyt forsøg på Allerød Gymnasium, der skal øge elevernes sproglige bevidsthed.

Af Tina Rasmussen

tina@gl.org

Flere og flere gymnasieelever har et så begrænset ordforråd, at de næsten dagligt har problemer med lektielæsningen. Desuden mangler eleverne den sproglige bevidsthed, der kan hjælpe dem til at udbygge deres ordforråd.

Det er baggrunden for et nyt etårigt forsøg, som tre sproglærere netop har sat i gang på Allerød Gymnasium. Forsøget, der hører under Udviklingsprogrammet for fremtidens ungdomsuddannelser, har til formål at øge elevernes sprogbevidsthed og kører i første omgang i en sproglig 1.g.

– Elevernes meget begrænsede ordforråd er den alvorligste hæmsko for deres læsning. Mange af de ord, vi som lærere opfatter som helt almindelige, kan de simpelthen ikke forstå, siger Marianne Kjær, der er dansklærer og læsevejleder.

Hun har sammen med kollegerne Lisbeth Helm og Henrik Borg Jensen, der underviser i henholdsvis engelsk og tysk, taget initiativ til det sproglige forsøg.

Lærerne vil i fællesskab arbejde med at styrke elevernes sprogfærdigheder. En del af timerne underviser de hver for sig, andre timer underviser de klassen i fællesskab. Sprogforsøget på det nordsjællandske gymnasium indebærer hverken dispensation fra pensum eller eksamensforhold.

– Vi vil prøve at give eleverne en større viden om sprog og dermed forhåbentlig også større sprogfærdigheder. Eleverne kan ofte være meget sprogligt kreative, når det gælder deres egen generations sprog. Vi vil gerne hjælpe dem til at kunne bruge sproget i en større målestok, forklarer Henrik Borg Jensen.

Tænk over sproget

Sammen har lærerne udarbejdet en række øvelser. Eleverne skal blandt andet arbejde med ordenes betydning, faste vendinger og ordsprog, ordenes oprindelse og dannelsen af ord. Øvelserne skal ikke laves på samme måde i alle tre fag. Lærerne arbejder på forskellige måder afhængig af, hvad der passer bedst til deres fag og pensum.

– Det er klart, at man i dansk kan lave mere utraditionelle øvelser med eleverne end i engelsk og tysk. Deres kreativitet og sprogfornemmelse er naturligvis større, fordi det er deres modersmål, siger Lisbeth Helm, der understreger, at den røde tråd i forsøget er, at elevernes sproglige fantasi og kreativitet skal udfordres.

Lærerne vil gerne have eleverne til at tænke mere over sproget. De skal lære at standse op og gøre sig nogle overvejelser: Hvad er ordets forstavelse? Hvor stammer ordet fra? Hvilken ordklasse bliver det, når det får en anden endelse? Hvilke lighedspunkter har dansk og tysk? Og hvordan bliver det danske sprog i dag præget af engelske ord?

– Vi vil både prøve at gøre dem bevidste om de enkelte dele og om helheden, siger Lisbeth Helm. Men også lysten til sprog er vigtig. Eleverne skal sendes på opdagelse i sproget, understreger de tre lærere, der håber at kunne give deres egen begejstring for sprog videre til eleverne og vise dem, at sproglige kompetencer er nyttige.

– Vi vil gerne give eleverne nogle redskaber, så de får mere ud af undervisningen, og så håber vi, at der kommer nogle glade og nysgerrige elever ud af forsøget, der har lyst til at arbejde videre med sproget, siger Marianne Kjær.

Forskel på skrift og tale

Elevernes begrænsede ordforråd er ifølge de tre lærere et problem i både dansk, engelsk og tysk.

– Mange elever har i dag store problemer med helt basale ord. I tysk har man i mange år fokuseret meget på grammatikken, og selvfølgelig er en vis grammatisk bevidsthed vigtig, men man kan trods alt komme et stykke vej uden grammatikken. Det kan man ikke uden ord, siger Henrik Borg Jensen. I engelsk kan de fleste elever formulere sig på et rimeligt niveau mundtligt, når de begynder i 1.g. Til gengæld har mange store problemer, når ordene skal ned på papir.

– De er ikke nær så gode til at skrive som til at tale, siger Lisbeth Helm, der mener, at det både hænger sammen med, at nutidens unge i det hele taget ikke skriver så meget, som man gjorde tidligere, og at folkeskolen prioriterer det mundtlige frem for det skriftlige.

Også i dansk har eleverne svært ved at formulere sig skriftligt. Ifølge Marianne Kjær skriver mange af eleverne på samme måde, som de taler, og de har svært ved at lære forskellen på det skrevne og det talte sprog.

– Eleverne skal lære, at der er forskellige koder afhængig af, hvilket medie man bruger, og hvem modtageren er. For eksempel kan det sprog, man bruger, når man skriver sms-beskeder og e-mail ikke bruges i andre sammenhænge. Det er vigtigt, at eleverne bliver klar over, at der er mange flere muligheder i det danske sprog, end de rent faktisk udnytter, siger Marianne Kjær.

Hun peger desuden på, at der er en tæt sammenhæng mellem sprog og litteratur. Først når man har styr på det sproglige, bliver man en god litteraturlæser. Magter man ikke sproget, får man ikke fat i teksternes underforståede lag, siger hun.

Bedre sammenhæng

Får eleverne generelt et større ordforråd og en bedre sprogbevidsthed, vil det ikke kun være en fordel i sprogfagene. Faktisk har mange elever store problemer i historie, biologi, geografi, fysik og kemi, fordi disse fag indeholder mange såkaldte førfaglige ord. Det er ord, der ligger mellem det almindelige hverdagsordforråd og det egentlige faglige ordforråd – for eksempel ord som revolution, liberalisme, specifik, eksplicit og subjekt.

– Vi tror, at de kan ordene, men det kan de ikke. De har ikke nogen klar forståelse af, hvad ordene betyder, siger Marianne Kjær, der understreger, at en bedre sproglig bevidsthed også er til stor gavn for eleverne i det videre uddannelsessystem og på arbejdsmarkedet.

De tre lærere kørte sidste år – i forbindelse med Det Europæiske Sprogår – et pilotprojekt i en 2.g, og det er erfaringerne herfra, de nu bygger videre på. De håber, at forsøget skaber en bedre sammenhæng mellem sprogene, så eleverne indser, at de kan tage deres viden med fra et sprog til et andet.

– Når de for eksempel ved, hvordan de med stammen fra et ord kan danne et nyt ord i engelsk, håber vi, at de vil prøve at bruge den samme regel, når de skal danne et nyt ord i tysk, siger Henrik Borg Jensen, og Lisbeth Helm tilføjer:

– Der kommer unødigt mange faldgruber for eleverne i fremmedsprogene, fordi de ikke er bevidste nok om, hvordan deres eget sprog hænger sammen. I alle tre fag er der tradition for at arbejde kreativt med sproget og forsøge at give eleverne et større ordforråd. Men fordi der er så mange fælles områder, er det oplagt at koble fagene sammen, og det er det, vi nu forsøger.

(Gymnasieskolen nr.16, 2002)

Øget sproglig bevidsthed

Baggrunden for dette forsøgsarbejde i 1A har været en erkendelse af, at mange gymnasieelever har vanskeligheder med at forstå det stof, de skal læse. Der kan være forskellige årsager til dette; men den vigtigste enkeltfaktor, der kan siges at hæmme en relevant læseforståelse, er et lille ordforråd. Undersøgelser peger på, at et lille færdigt ordforråd er særlig hæmmende, fordi gymnasielærere tager det for givet, at elever kender, forstår og kan anvende ord som diskussion, analyse, konklusion. I dag kommer det sproglige input for de unge fra skærmen og mobilen – og dette nye sprog rummer i høj grad en kreativitet, men ikke nødvendigvis en udvidelse af det ordforråd, der er brug for i gymnasiet i en faglig sammenhæng.

Vores intention har været at bevidstgøre eleverne om deres sproglige ressourcer, fx deres passive ordforråd, og at tilføre dem ny viden, så de selv kan stabilisere og udvide deres ordforråd på alle de tre involverede sprog: dansk, engelsk og tysk.

1. Semantik – ordenes betydning

Ord skal ikke forstås isoleret, sammenhængen / konteksten er vigtig. Og så er der synonymerne med samme denotation (ordbogs betydning), men med forskellige konnotationer (med- eller associationsbetydninger).

Prædestineret! – Eksplicit! – Konklusion!

Sorte penge, sorte tænder, sorte øjne, sorte tanker

Kvinde - dame - jomfru - bitch - avler!

Piti og ombo – sikken noget vrøvl; men hvilke dyr ser du for dig?

Skyskraber og syndflod!

Hvordan finder man betydningen af ordene? Hvordan opstår ords konnotationer? Hvorfor må man ikke sige 'neger'? Hvad skal man så sige?

Sprog kan også virke krænkende.

2. Sprogets nyudvikling

Hva' s å der! – Fuck, hvor nederen!

Vi downloader og briefer – Nogle ser talkshows.

„Ja lad os alle fucke en masse shit op i næsen Jeezes hvor er jeres fantasi fucking weekendzombies“
('Halality', 2001)

Hvor går dansk hen, når det går ud?

3. Morfologi – ordenes byggeklodser

Hver lille legoklod har sin betydning

HELP-: help/er, help/ful, help/less

-ABLE: cap/able, understand/able

SPIEL-: spiel/e, spiel/st, spiel/en

Vittig – u/vittig – van/vittig

Mis/tro – van/tro – u/tro

mand/ig – mand/lig – mand/haftig

Den gamle tyr er ko/parret eller kop/arret?

Hvor meget kan et enkelt lille bogstav udrette?

4. Etymologi – ordenes oprindelse

Gå i sprogets historiske fodspor

Når bager hedder 'baker' på engelsk, hvad hedder det så på tysk?

ARVEORD: Der var engang en mand, han boed' i en spand....

LÅNEORD: Det 'danske' kolde bord: Bøf (fra engelsk og fransk), frikadelle (fra fransk og italiensk, kiks (fra engelsk), snaps (fra tysk), agurk (fra hollandsk og persisk) .

Hvor dansk er dansk egentlig?

5. Sproglig kreativitet

Når en andeunge hedder en ælling, så må en svaneunge hedde en *svælling. Den kunne også hedde en *svandrik eller en *svans!

Sproget er fuldt af huller – men hvor går grænsen for, hvad vi kan fylde i dem?

6. Idiomatik – sprogets faste vendinger

Sproglig nysgerrighed ansføres, og metaforerne kommer springende. Hvad hedder det mon på engelsk og tysk?

Gi' den hele armen

Rotter på loftet – Mus i knæene – Sommerfugle i maven.

Vende det døde øre til. – Tabe både næse og mund

Få blod på tanden (vampyrens livret!)

Have ben i næsen

Hvad kan kroppen dog ikke bruges til?

Dette sprogforsøg i 1A i DANSK, ENGELSK og TYSK har haft til hensigt at gøre eleverne til gladere og mere bevidste sprogbrugere. Nysgerrighed og fantasi har været nøgleord i vores arbejde.

Resultatet af dette forsøg er, at det er blevet legitimt at gøre sprog til genstand for iagttagelser og overvejelser. Derimod er det ikke direkte målbart – naturligvis ikke – for hvordan måler man, hvorledes elevernes sprog ville have været uden dette sprogarbejde? Forhåbentlig bliver resultatet af forsøgsarbejdet en lettere og mere meningsfyldt tilgang til læsestoffet i de mange fag i gymnasietiden.

Dansk: Marianne Kampmann Kjær.

Engelsk: Lisbeth Helm.

Tysk: Henrik Borg Jensen

